

An Analytical Study of the Islamic Ruling on Lying in the Mafia Game

Reza Mihandoost¹ ; MohammadBaqer Qadami²

1. Fourth-Level Student at Mashhad Seminary & Researcher at the Mashhad Scholars Research Institute & PhD student in Criminal Jurisprudence at Razavi University of Islamic Sciences, Mashhad, Iran.

(Corresponding Author). rmdoost@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-7136-6734>

2. Fourth-Level Student at Mashhad Seminary; Mashhad-Iran. m.b.ghadami@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6587-046X>

Article Info

ABSTRACT

Article Type:

Research Article

Article History:

Received 30 November 2024

Received in

revised form 30

December 2024

Accepted 01 February

2025

Keywords:

Mafia Game, Lying,

Lies in Expressions,

Tawriyyah,

Lying in Jest,

Games.

As one of the significant manifestations of human social interaction, playing games requires special attention and careful consideration from religious scholars. The group game “Citizen and Mafia” is among the games that have recently gained popularity and attracted significant attention. In jurisprudential sources, games are often examined primarily from the perspective of gambling. However, it appears that multiple dimensions exist in this regard that require more precise and thorough jurisprudential analysis. One of the important issues in the game “Citizen and Mafia” concerns the Islamic legal ruling on lying within in-game dialogues.

In this context, several potential variables are raised, including the non-conceptualization of lies in expressions, *tawriyyah* (equivocation), lying in jest, lies in inconsequential reports, lies in matters of social convention and games. Using a descriptive-analytical approach based on library research, this study critically assesses the impact of each of these variables and their correlation with the “Citizen and Mafia” game.

Cite this article:

Mihandoost. R. & Qadami. B (2025). “An Analytical Study of the Islamic Ruling on Lying in the Mafia Game”. *Journal of Islamic Law and Jurisprudence*; 39(2); 157-177.

© The Author(s).

Publisher: Islamic Propagation Office of Qom Seminary- Khorāsān-e-Razavi Branch. DOI: <https://doi.org/10.22034/jrj.2025.71224.2951>

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واکاوی حکم شرعی دروغ در بازی مافیا^۱

۱. رضا میهن دوست ID: ۲. محمد باقر قدمی

۱. مدرس سطوح عالی حوزه علمیه مشهد و پژوهشگر مؤسسه پژوهشی دانشوران مشهد و دانشجوی دکتری فقه جزایی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: rmdoost@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-7136-6734
۲. دانش آموخته سطح چهار حوزه علمیه مشهد. مشهد، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۳

چکیده

واکاوی حکم
شرعی دروغ در
بازی مافیا
۱۵۹

بازی به عنوان یکی از مصادیق مهم روابط اجتماعی انسان‌ها، نیازمند توجه و دقت نظر ویژه از سوی کارشناسان دینی است. بازی گروهی «شهروند و مافیا» از جمله بازی‌هایی است که امروزه محبوبیت یافته و مورد توجه قرار گرفته است. در منابع فقهی، غالباً بازی و لعب از منظر شرط‌بندی مورد بررسی قرار گرفته‌اند؛ اما به نظر می‌رسد ابعاد متعددی در این زمینه وجود دارد که نیازمند بررسی فقهی دقیق‌تر است. یکی از موضوعات مهم در بازی مافیا، مسئله حکم دروغ در گفتگوهای درون بازی است. در این زمینه، متغیرهای احتمالی متعددی مطرح است؛ از جمله عدم تصور دروغ در انشائیات، توریه، کذب هزلی، دروغ در اخبار غیر مؤثر، دروغ در امور اعتباری و بازی و لعب.

۱. میهن دوست، رضا، قدمی، محمد باقر (۱۴۰۴). «واکاوی حکم شرعی دروغ در بازی مافیا». فصلنامه علمی پژوهشی جستارهای فقهی و اصولی. ۱۱(۲): ۱۵۷-۱۷۷.

 <https://doi.org/10.22034/jrj.2025.71224.2951>

ناشر: مرکز تخصصی آخوند خراسانی دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی. © نویسندگان

این مقاله با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و به روش توصیفی و تحلیلی، میزان تأثیر هر یک از این متغیرها و ارتباط آن‌ها با بازی مافیا را مورد بررسی و کنکاش قرار داده است.

کلیدواژه‌ها: بازی مافیا، دروغ، دروغ در انشائیات، توریه، کذب هزلی، لعب.

مقدمه

بازی یکی از مصادیق مهم روابط اجتماعی انسان‌ها است که به دلیل گستردگی و تأثیر فراوان آن بر جامعه، نیازمند توجه و دقت نظر ویژه کارشناسان دینی است. بازی‌ها را می‌توان از جنبه‌های فقهی، کلامی و اخلاقی مورد بررسی قرار داد.

بازی گروهی «شهروند و مافیا» از جمله بازی‌هایی است که امروزه به‌ویژه در ایران توجه زیادی را به خود جلب کرده است، به گونه‌ای که مسابقات آن از صدا و سیما پخش می‌شود و مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد.

هدف این جستار، بررسی جنبه فقهی بازی «شهروند و مافیا» است. در منابع فقهی عمدتاً بازی و لعب از منظر شرط‌بندی مورد بحث قرار گرفته است؛ اما به نظر می‌رسد ابعاد متنوع دیگری نیز وجود دارد که نیازمند دقت نظر فقهی است.

بازی «شهروند و مافیا» نیز از این قاعده مستثنی نیست و در آن متغیرها و جنبه‌های متعددی قابل بررسی است، هرچند پرداختن به تمام این ابعاد در یک جستار امکان‌پذیر نیست. از جمله چالش‌های منفی این بازی می‌توان به اتهام‌زنی، دروغ‌گویی، ترویج روحیه سوءظن و ایجاد حس بی‌اعتمادی افراطی اشاره کرد. در مقابل، این بازی دارای فوایدی مانند تقویت روحیه کار جمعی، تمرین اتحاد و همبستگی، کسب مهارت در شناسایی دروغ، اجتناب از اعتماد بی‌مورد به دیگران و تقویت مهارت‌های کلامی و تحلیل رفتار و گفتار است.

چنان‌که از عناوین این چالش‌ها و فواید برمی‌آید، بررسی دقیق همه جوانب بازی «مافیا» نیازمند رویکردی تلفیقی است که در آن علوم مختلفی همچون فقه، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی نقش داشته باشند. ممکن است از نظر فقه فردی، عنوان «دروغ حرام» بر گفتگوهای بازی مافیا صادق نباشد؛ اما از نظر ترویج دروغ‌گویی، حرام باشد؛ مشابه آنچه مقام معظم رهبری درباره ترویج موسیقی بیان کرده‌اند که

جستارهای

فقهی و اصولی

سال یازدهم، شماره پیاپی ۳۹

۱۴۰۴

۱۶۰

پرداختن بیش از حد به موسیقی حلال به گونه‌ای که منجر به ترویج موسیقی شود، حرام است (خامنه‌ای، ۱۴۰۱، ۵۰۸)؛ بنابراین ممکن است حکم شرکت در بازی مافیا با حکم تأسیس آموزشگاه، برگزاری مسابقات رسمی یا پخش آن از صدا و سیما به دلیل وجود متغیر ترویج، متفاوت باشد.

در زمینه بازی شهروند و مافیا، یک مقاله و شش یادداشت یافت شد که عبارت‌اند از:

۱. نقش بازی‌های گروهی در ارتقای فرهنگ شهروندی مبتنی بر اصول تربیت اجتماعی اسلامی؛ مطالعه موردی: بازی شهروند و مافیا؛^۱

۲. نقد و بررسی بازی مافیا؛^۲

۳. دولتی، فاطمه، مافیا یک بازی غیر معمولی؛^۳

۴. نقد مسابقه مافیا، اثرات مثبت و منفی یک بازی؛^۴

۵. بررسی فقهی بازی شهروند و مافیا؛^۵

۶. فقه مافیا؛^۶

۷. حکم شرعی بازی مافیا به مناسبت ۲۰ دسامبر، روز جهانی بازی.^۷

واکاوی حکم
شرعی دروغ در
بازی مافیا
۱۶۱

در چهار منبع اول، بیشتر به جنبه‌های اجتماعی مسئله و آثار و پیامدهای مثبت و منفی بازی شهروند و مافیا در تربیت اجتماعی پرداخته شده است؛ اما این جنبه‌ها در جستار حاضر مورد نظر نیستند.

یادداشت «بررسی فقهی بازی شهروند و مافیا» به ابعاد مختلف فقهی از جمله برد و باخت، اتلاف وقت، کذب و... به‌طور اجمالی و کلی پرداخته است؛ اما در مقاله

۱. بناهان و فخار، ۱۴۰۲، ۹۵ تا ۱۲۴.

۲. حسینی، ۱۳۹۹، <https://B2n.ir/s83973>.

۳. دولتی، ۱۳۹۹، <https://b2n.ir/k07314>.

۴. عزیزی، ۱۳۹۸، <https://b2n.ir/t98104>.

۵. بندار، مسعود، بررسی فقهی بازی شهروند و مافیا: <https://B2n.ir/x11853>.

۶. میردامادی، سیدیا سر، فقه مافیا: <https://B2n.ir/s94468>.

۷. مرکز تخصصی احکام جامع: <https://B2n.ir/p84815>.

حاضر تمرکز اصلی بر متغیر کذب است و متغیرهای مؤثر در تطبیق عنوان کذب به صورت تفصیلی و استدلالی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. یادداشت «فقه مافیا» که به نقد یادداشت مذکور پرداخته است، تنها به متغیر کذب محدود شده؛ اما این مقاله نیز به تمام متغیرهای مسئله پرداخته و صرفاً متغیر هزل را مورد توجه قرار داده است. یادداشت «حکم شرعی بازی مافیا» نیز تنها به ذکر استفتائات برخی از مراجع تقلید بسنده کرده و هیچ بررسی یا پرداخت استدلالی به مسئله ندارد.

دو مقاله با عنوان‌های «احکام فقهی کذب و خلاف واقع‌نمایی در فیلم و سینما»^۱ و «نظام نشانه‌ها در سینما»^۲ نگاشته شده است که در آن‌ها تطبیق عنوان دروغ بر افعال و گفتار بازیگران، نویسنده و کارگردان در فیلم و سینما بررسی شده است. اما مقاله پیش رو به بررسی بازی مافیا می‌پردازد که از نظر ماهیت تفاوت‌هایی با مقوله فیلم و تئاتر دارد. به منظور تمرکز و تعمیق بیشتر، حکم فقهی بازی مافیا از منظر گفتگوهای درون این بازی و با توجه به احتمال انطباق عنوان دروغ، با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و روش توصیفی-تحلیلی مورد بررسی قرار می‌گیرد. سایر جنبه‌های مسئله به پژوهش‌های آتی واگذار شده است. از این رو، ابتدا به توضیح بازی مافیا پرداخته شده، سپس تعریف دروغ ارائه می‌شود و در ادامه متغیرهای مؤثر در احتمال انطباق عنوان دروغ به صورت تفصیلی بررسی می‌گردد.

جستارهای
فقهی و اصولی
سال یازدهم، شماره پیاپی ۳۹
۱۴۰۴
۱۶۲

۱. تعریف بازی مافیا

بازی مافیا یکی از بازی‌های گروهی است که شرکت‌کنندگان در آن به دو گروه شهروند و مافیا تقسیم می‌شوند. نقش هر فرد به صورت مخفیانه توسط راوی بازی تعیین می‌گردد. در این بازی، شهروندان تا پایان بازی یکدیگر را نمی‌شناسند؛ اما اعضای مافیا در شب اول با یکدیگر آشنا می‌شوند.

هدف شهروندان شناسایی و حذف اعضای مافیا است. برای این منظور، به افراد

۱. ناصری، ۱۳۸۰، ۱۰۱ تا ۱۱۴.

۲. الهی خراسانی، ۱۳۷۶، ۲۶ تا ۳۱.

مشکوک اتهام زده می‌شود و با کسب اکثریت آراء، آن فرد به مرحله دفاع فراخوانده می‌شود. پس از این مرحله، درباره اخراج یا باقی ماندن او در شهر تصمیم‌گیری می‌شود. سپس شب فرا می‌رسد و گروه مافیا پس از مشورت، یکی از شهروندان را انتخاب کرده و از بازی حذف می‌کنند؛ البته اگر پزشک نتواند وی را نجات دهد، آن فرد از بازی خارج خواهد شد.

از سوی دیگر، اعضای مافیا باید با مهارت‌های کلامی و تحلیل دقیق رفتارها و سخنان دیگران، خود را به دروغ به‌عنوان شهروند معرفی کنند و با اتهام زدن به دیگر بازیکنان و جلوه دادن آن‌ها به‌عنوان مافیا، شهروندان واقعی را از بازی حذف نمایند. این بازی در فضایی پرتنش و هیجان‌انگیز و با سخنانی به ظاهر جدی برگزار می‌شود. لازم به ذکر است که جزئیات دیگر فرایند اجرای بازی تأثیری بر بررسی فقهی مسئله ندارند.

۲. تعریف دروغ

برای روشن شدن تعریف مشهور دروغ، ابتدا باید انواع اراده متکلم در تفهیم معنا بررسی شود. بر اساس برخی تعابیر، متکلم در بیان معنا سه نوع اراده دارد (هاشمی شاهرودی، ۱۴۱۷ق، ۱/۱۳۲):

اراده استعمالی

اراده استعمالی به معنای اراده به استفاده از لفظی است که قابلیت دلالت بر معنا را دارد؛ یعنی لفظ به‌عنوان مقدمه‌ای برای انتقال ذهن مخاطب به معنای مشخصی به کار می‌رود، هرچند ممکن است به دلیل نبود مقدمات دیگر، دلالت واقعی صورت نگیرد. به بیان دیگر، اراده استعمالی صرفاً به استفاده لفظ اشاره دارد؛ برای مثال در مواردی که به‌طور عمدی اجمالی در سخن وجود دارد، لفظ صلاحیت دلالت دارد؛ اما دلالت واقعی اتفاق نمی‌افتد.

اراده تفهیمی

اراده تفهیمی به معنای قصد واقعی و بالفعل متکلم برای منتقل کردن معنا به ذهن مخاطب است. در این حالت، متکلم قصد دارد معنا را به‌طور روشن و مستقیم به مخاطب منتقل کند و این اراده به صورت بالفعل وجود دارد؛ برخلاف اراده

استعملی که صرفاً به صلاحیت دلالت لفظ اشاره دارد و تفهیم به صورت شأنی و بالقوه است. برای نمونه، فردی که در حال بیان لطیفه است، قصد دارد معنای الفاظ را به ذهن شنونده منتقل کند و اراده تفهیمی دارد.

اراده جدی

اراده جدی، به معنای حالت حقیقی و مناسب با معنای تصویری است، مانند قصد واقعی در جملات خبری که گوینده قصد دارد حقیقت را بیان کند. با توجه به این تفکیک، مشهور فقها در تعریف دروغ، مخالفت اراده جدی با واقع را معیار قرار داده‌اند؛ یعنی دروغ هنگامی تحقق می‌یابد که گوینده به قصد جدی چیزی برخلاف حقیقت بگوید (خمینی، ۱۴۱۵ق، ۶۰/۲؛ توحیدی، بی تا، ۳۹۶/۱؛ تبریزی، ۱۴۱۶ق، ۲۳۳/۱).

در مقابل، گروهی از فقها مانند محقق حلی (حلی، ۱۴۰۸ق، ۲۱/۳) و محقق قمی (قمی، ۱۴۳۰ق، ۴۱۹/۱) معیار دروغ را مخالفت ظاهر کلام، یعنی اراده تفهیمی، با واقع می‌دانند؛ یعنی دروغ زمانی محقق می‌شود که چیزی که به مخاطب منتقل می‌شود با حقیقت مطابقت نداشته باشد، صرف نظر از قصد جدی گوینده.

در ادامه این مقاله، به تفصیل این اختلاف نظر و پیامدهای فقهی و عملی آن پرداخته خواهد شد.

جستارهای

فقهی و اصولی

سال یازدهم، شماره پیاپی ۳۹

۱۴۰۴

۱۶۴

۳. بررسی انطباق دروغ بر بازی مافیا

برای بررسی انطباق عنوان دروغ، نخست باید متغیرهایی را که در احتمال انطباق تأثیرگذارند، فهرست کنیم و سپس حکم هر یک از این متغیرها را به تفکیک بررسی کرده و در نهایت انطباق آن‌ها را با وضعیت بازی مافیا تحلیل نماییم.

متغیرهایی که احتمال تأثیر آن‌ها وجود دارد و نیازمند بررسی دقیق هستند،

عبارت‌اند از:

• دروغ در انشائات

• توریه

• کذب هزلی

- دروغ در خبر غیر مؤثر
- دروغ نسبت به امور اعتباری
- دروغ در موارد لعب و بازی

۳/۱. دروغ در انشائیات

صدق و کذب از تقسیمات خبر است و در امور انشایی، صدق و کذب متصور نیست (حلی، ۱۳۸۷ق، ۳/۳۳۰؛ توحیدی، بی‌تا، ۱/۳۸۹ و ۲/۵۲). امام خمینی در بحث کذب در مبالغه و کنایه می‌گوید: در این موارد، اگر قصد خبر باشد، اتصاف به صدق و کذب معقول است؛ اما اگر قصد انشاء مدح یا مذمت باشد، بحث حرمت کذب سالبه به انتفای موضوع است (خمینی، ۱۴۱۵ق، ۲/۵۸).

بر اساس این نکته، چالش فقهی دروغ در گفتگوهای بازیگران در تئاتر و فیلم منتفی است؛ زیرا بازیگران آنچه نویسنده نوشته است را انشاء و اجرا می‌کنند. در این صورت، اگر گفتگوهای بازی مافیا مشابه فیلم و تئاتر باشد، می‌توان دروغ را در آن سالبه به انتفای موضوع دانست.

با این حال، به نظر می‌رسد بازی مافیا با فیلم تفاوت دارد؛ چرا که گروه مافیا کلماتی را که نویسنده نوشته و کارگردان خواسته است، بیان نمی‌کنند، بلکه کلمات ساخته ذهن خود آن‌هاست و به صورت خبر مطرح می‌شود.

واکاوی حکم
شرعی دروغ در
بازی مافیا
۱۶۵

۳/۲. انصراف ادله از توریه

یکی از متغیرهایی که ممکن است در حکم دروغ تأثیرگذار باشد، مسئله توریه است؛ همان‌طور که گفته شد، مشهور معتقدند دروغ، مخالفت اراده جدی با واقع است؛ اما برخی دیگر معتقدند معیار تحقق دروغ، مخالفت ظاهر کلام (اراده تفهیمی) با واقع است.

یکی از ثمرات این تفاوت دیدگاه، حرمت و جواز توریه است؛ بر اساس دیدگاه نخست توریه، دروغ نیست؛ زیرا در موارد توریه، ظاهر کلام مخالف واقع است؛ اما قصد جدی متکلم، با واقع مطابقت دارد و از این رو حتی در موارد عدم اضطرار نیز

توریه جایز است (خمینی، ۱۴۱۵ق، ۷۴/۲؛ بهجت، ۱۴۲۶ق، ۴۷۱/۲).

بر اساس دیدگاه دوم، توریه از مصادیق دروغ است؛ زیرا معیار دروغ که مخالفت ظاهر کلام با واقع است، در توریه وجود دارد و در نتیجه، توریه حرام محسوب می‌شود.

صاحب جواهر نیز در مسئله توریه تفصیل می‌دهد و می‌گوید اگر عرفاً بر توریه دروغ صادق نباشد، حرام نیست. برای این مطلب، مثالی می‌زند از کلماتی که ظاهر نسبتاً روشنی دارند؛ اما مخاطب به خاطر عدم دقت، به معنای واقعی منتقل نمی‌شود؛ مثلاً در پاسخ به کسی که پرسیده است «پدرت خانه است؟» می‌گوید «در مسجد دنبال او بگرد» و نمی‌گوید «در اینجا نیست». در این مثال، کلام اول ظهور در معنای مطابق واقع دارد؛ اما مخاطب به خاطر عدم دقت، فکر می‌کند پدر در خانه نیست (نجفی، ۱۴۰۴ق، ۲۰۸/۳۲).^۲

شهید صدر در بحث عام و خاص از بحوث فی علم الاصول، توریه را دروغ دانسته و قائل به حرمت آن شده است (هاشمی شاهرودی، ۱۴۱۷ق، ۲۸۶/۳)؛^۳ اما در حاشیه منهاج الصالحین، به کلام محقق حکیم حاشیه زده است که معنای آن موافقت با نظر ایشان و احتمال پذیرش جواز توریه است (حکیم، ۱۴۱۰ق، ۱۶/۲).

آیت‌الله زنجانی نیز می‌فرماید هر چند توریه دروغ نیست؛ اما عرفاً همان ملاک حرمت دروغ را دارد و لذا حرام است (شهیدی پور، ۱۳۹۷، درس خارج فقه).^۴ نتیجه آن است که برخی از فقها به صورت مطلق توریه را جایز می‌دانند، در حالی

جستارهای
فقهی و اصولی

سال یازدهم، شماره پیاپی ۳۹
۱۴۰۴

۱۶۶

۱. «فتحصل مما مرَّ أنّ التوریه و کذا الإنشاءات و الأفعال المفیده فائدة الکذب لا تكون محرمة، للأصل و قصور الأدلة، بل دلالة بعض الروایات علی الجواز».

۲. «لکن الأولى بل الأقوی الاقتصار فی الجائز منها مطلقاً علی ما لا یقتضی صدق الکذب معه عرفاً».

۳. «انّ الکذب متقوم بکشف شیء خلاف الواقع فهو حاصل حتی لو لم یکن قاصداً الحکایة کما فی موارد التوریه عندهم فانه قد کشف بذلك ما هو خلاف الواقع و لذلك نبني فقهاً علی حرمة التوریه و کونها کذباً أيضاً إلا فی حالة واحدة لا مجال للتعرض لها هنا»

4. <https://shahidipoor.ir/%d8%ac%d9%84%d8%b3%d9%875%d9%85%da%a9%d8%a7%d8%b3%d8%a8%d9%85%d8%ad%d8%b1%d9%85%d9%87%da%86%d9%87%d8%a7%d8%b1%d8%b4%d9%86%d8%a8%d9%87-97-08-23/>

که برخی دیگر بین حالات مختلف تفصیل می دهند. اگر بازی مافیا بر توریه منطبق باشد، می تواند بر حکم مسئله تأثیرگذار باشد.

به نظر می رسد در بازی مافیا، اعضای گروه در مواردی که تصریح می کنند «من شهروند هستم»، خلاف واقع گفته اند و اراده تفهیمی و اراده جدی آن ها مخالف واقع است؛ زیرا در ابتدای بازی، راوی برای هر فرد نقشی تعیین می کند و بنابراین وقتی مافیا می گوید «من شهروند هستم»، خلاف این واقعیت سخن گفته است. از این حیث، دروغ بودن گفتگوهای مافیا ثابت است؛ اما برای نتیجه گیری نهایی، متغیرهای دیگر نیز باید بررسی شوند.

البته بر اساس مبنای جواز توریه، در صورتی که اعضای مافیا سخنان خود را به صورت توریه بیان کنند، جایز است و باید در حکم مسئله بین سخن توریه ای و غیر آن تفصیل داد؛ اما با توجه به حساسیت کیفیت و شکل ادای کلمات و دقت بالای شهروندان در کشف لغزش های مافیا، تحقق بازی مافیا به صورت توریه عملاً ممکن نیست. حتی با وجود دروغ صریح اعضای گروه مافیا، شهروندان آن ها را تشخیص می دهند و اینکه اعضای مافیا بخواهند علاوه بر چالش های خود بازی، توریه را نیز رعایت کنند، عملاً توسط شهروندان تشخیص داده شده و جذابیت بازی از بین خواهد رفت.

واکاوی حکم
شرعی دروغ در
بازی مافیا
۱۶۷

۳/۳. انصراف ادله از هزل

یکی دیگر از متغیرهایی که رابطه آن با دروغ محل اختلاف فقها است، هزل است. برخی مانند شیخ انصاری، کذب هزلی را اجمالاً حرام می دانند (انصاری، ۱۴۱۵ق، ۱۶/۲). محقق خوبی کذب هزلی را به دو قسم تقسیم می کند؛ قسم اول، کذب هزلی اخباری است؛ مانند اینکه به شوخی خبر دهد مسافری آمده است در حالی که خبر مطابق واقع نیست و مخاطب را فریب داده است.

ایشان معتقد است این قسم دروغ و حرام است؛ زیرا انگیزه شوخی موجب تغییر حکم دروغ و واقعیت آن نمی شود (توحیدی، بی تا، ۳۸۹/۱).

۱. آیت الله تبریزی نیز این حالت را دروغ و حرام می داند. (تبریزی، ۱۴۱۶ق، ۲۳۲/۱)

قسم دوم کذب هزلی، انشایی است؛ مانند زمانی که شخصی نادان وارد مجلس می‌شود و به شوخی گفته می‌شود «آقای دانشمند! بفرمایید بالای مجلس». در این قسم دلیلی بر حرمت وجود ندارد؛ زیرا موضوع صدق و کذب، خبر است، در حالی که در این مورد خبری وجود ندارد و تنها انشاء صورت گرفته است. البته این جواز منوط به وجود قرینه است (توحیدی، بی تا، ۳۸۹/۱).

امام خمینی اطلاعات دروغ را از کذب هزلی منصرف می‌داند؛ حتی در صورتی که هزل به صورت خبر باشد، البته به شرط وجود قرینه‌های یا مقالی بر هزل (خمینی، ۱۴۱۵ق، ۷۵/۲).^۱

چنان که در متغیر اول مطرح شد، گفت‌وگوهای بازی مافیا انشا نیست و از نوع اخبار است؛ از این رو، اگر این بازی مصداق شوخی باشد، بر اساس مبنای امام خمینی جایز است؛ اما بر مبنای محقق خوئی حرام خواهد بود.

به نظر می‌رسد گفت‌وگوهای بازی مافیا مصداق شوخی نیست و همان‌طور که گفته شد، در فضایی پر از هیجان و استرس و با کمال جدیت و حتی گاهی با پرخاش انجام می‌شود. در نتیجه، مبانی فقها درباره کذب هزلی کمکی به بحث نمی‌کند؛ مگر اینکه گفته شود بر اساس مبنای محقق خوئی، وقتی کذب هزلی خبری حتی با قرینه جایز نیست، گفت‌وگوهای بازی مافیا که به صورت جدی انجام می‌شود، به طریق اولی نیز حرام است. البته این نتیجه، حتی بر اساس مبنای محقق خوئی، صرف نظر از متغیرهای دیگر است و نتیجه نهایی نیازمند بررسی همه متغیرهاست.

جستارهای

فقهی و اصولی

سال یازدهم، شماره پیاپی ۳۹
۱۴۰۴

۱۶۸

۳/۴. انصراف ادله از خبر غیر مؤثر

برخی از خبرها به گونه‌ای هستند که در مخاطب تأثیری ندارند؛ به این معنا که صدق آن کلام در نظر مخاطب محتمل نیست، مانند اینکه گفته شود «آتش سرد است». امام خمینی دروغ غیر مؤثر را، حتی اگر به صورت خبر باشد و حتی در موارد عدم وجود قرینه، حرام نمی‌داند؛ البته نسبت به ترک دروغ، به ویژه در موارد عدم

۱. برخی از معاصرین نیز در مورد نصب قرینه در موارد هزل عرفاً دروغ را صادق نمی‌دانند که گویا عبارتی دیگر از کلام امام خمینی است (شهیدی‌پور، بی تا، ۸۰).

نصب قرینه، احتیاط مستحب دارند (خمینی، ۱۴۱۵ق، ۷۵/۲).

مستند نظر امام خمینی، انصراف است؛ زیرا ایشان اطلاقات دروغ را از موارد عدم تأثیر منصرف می‌داند. ایشان معتقد است متفاهم عرفی از روایات دروغ، خبرهای متداول و عادی بین مردم است که به قصد فهماندن مطلبی بیان می‌شود.

در روایات آمده است که فراموشی، کمک خداوند بر ضد دروغگویان است^۱. در برخی روایات، دروغ مایه خواری و شرمساری دانسته شده است؛^۲ زیرا دروغگو ممکن است از روی فراموشی کلامی بگوید که دروغ قبلی‌اش بر ملا شود و این موجب خواری و شرمساری او خواهد شد. در حالی که وقتی به کسی گفته می‌شود «آتش سرد است»، اساساً این کلام مورد قبول واقع نمی‌شود که بخواهد با فراموشی دروغش بر ملا شود. امام خمینی بر این اساس معتقد است که تعریف دروغ و آثار و ویژگی‌هایی که برای دروغ در روایات شمرده شده، از خبر غیر مؤثر به دور است. آیت‌الله بهجت نیز دروغ خالی از مفسده را حرام نمی‌داند که احتمالاً منظور ایشان از عدم وجود مفسده، مواردی مانند اخبار غیر مؤثر است (بهجت، ۱۴۲۶ق، ۴۷۱/۲).

در برابر، برخی معتقدند اطلاقات حرمت دروغ شامل دروغ خالی از مفسده نیز می‌شود (شهیدی‌پور، بی‌تا، ۷۹)؛ اما در هر حال، به نظر می‌رسد انصراف ادله حرمت دروغ از خبر غیر مؤثر صحیح باشد.

حال اگر سخنان رد و بدل شده در بازی مافیا را از مصادیق خبر غیر مؤثر بدانیم، این متغیر می‌تواند موجب حکم به جواز شود؛ اما به نظر می‌رسد چنین نیست. به‌عنوان نمونه، وقتی رئیس مافیا با تأکید بسیار و سرزنش تردید دیگران می‌گوید «من شهروندم»، این کلام در مخاطبین تأثیر می‌گذارد و احتمال صدق آن در ذهن مخاطبین وجود دارد. گاهی نیز به گونه‌ای است که هنگام رأی‌گیری در پایان آن روز، برخی از شهروندان به خاطر پذیرش دروغ‌های گروه مافیا توسط اعضای شهر، از بازی اخراج می‌شوند.

واکاوی حکم
شرعی دروغ در
بازی مافیا
۱۶۹

۱. «عَنْ عُثَيْبِ بْنِ زُرَّارَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع يَقُولُ إِنَّ مِمَّا أَعَانَ اللَّهُ بِهِ عَلَى الْكُذَّابِينَ النَّسْيَانُ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۳۴۱/۲).

۲. «أَلَا إِنَّ الْكَاذِبَ عَلَى شَفَا مَخْرَاجٍ وَ هَلَكَةٌ» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ۲۰۵/۱).

بر اساس آنچه بیان شد، به نظر می‌رسد شرط تأثیر وجود دارد و این نکته راهی به سوی جواز نخواهد گشود.

۳/۵. انصراف ادله از امور اعتباری

ممکن است گفته شود در بازی مافیا، نقش مافیا اعتباری است و حرمت دروغ در امور اعتباری جاری نیست؛ یعنی کلام زمانی دروغ محسوب می‌شود که مخالف واقع باشد؛ اما امور اعتباری واقع محسوب نمی‌شوند. در رابطه با این متغیر به نظر می‌رسد هم اصل قاعده و هم تطبیق آن دچار چالش است؛ زیرا اصل انصراف ادله حرمت دروغ از امور اعتباری روشن نیست.

برای نمونه، ریاست بر شرکت امری اعتباری است که از سوی مسئول مافوق اعتبار می‌شود و به قول معروف، اعتبارنامه او امضاء می‌شود؛ اما اگر همین شخص بگوید «من رئیس آن شرکت نیستم»، از منظر عرفی و نیز از نظر اهل شریعت دروغ گفته است. از طرفی، حتی اگر حرمت دروغ شامل امور اعتباری نشود، ممکن است بازی مافیا از حرمت خارج نشود؛ زیرا همان‌طور که گفته شد، در ابتدای بازی راوی با نشان دادن برگه‌ای، نقش هر یک از اعضای بازی را تعیین می‌کند که این فعل او امری حقیقی است و نه اعتباری. به تعبیر دیگر، خود اعتبار امری اعتباری نیست، بلکه آنچه اعتباری است، «معتبر» است نه «اعتبار». بر این اساس، ممکن است گفته شود وقتی مافیای بازی می‌گوید «من مافیا نیستم»، منظور این است که راوی بازی برگه مافیا را پیش روی من قرار نداده است؛ در حالی که این گفته خلاف واقع و خلاف یک امر حقیقی و واقعی است، نه خلاف امری اعتباری.

جستارهای
فقهی و اصولی

سال یازدهم، شماره پیاپی ۳۹
۱۴۰۴

۱۷۰

۳/۶. انصراف ادله از موارد بازی و لعب

از دیگر مؤلفه‌های حرمت دروغ که کمتر به آن پرداخته شده، مؤلفه لعب و بازی است که قطعاً در بازی مافیا قابل تطبیق است؛ اما تطبیق آن بر بازی مافیا زمانی در حکم دروغ مؤثر خواهد بود که حکم کلی دروغ در بازی روشن گردد. فقیهان در مواجهه با بازی و مسابقه بیشتر حکم مسئله را از جهت برد و باخت و

شرط‌بندی مورد توجه قرار داده‌اند که در این جستار فعلاً مدنظر نیست؛ اما به نظر می‌رسد مؤلفهٔ لعب به دلیل ابتلای شدید به آن و نیز تأثیرات فراوان اجتماعی بازی‌ها، شایسته توجه همه‌جانبه است.

فارغ از تأثیرات اجتماعی این بازی و صرفاً از جهت تطبیق حرمت دروغ، به نظر می‌رسد این بازی دچار چالش شرعی نیست؛ زیرا ادلهٔ حرمت دروغ از موارد بازی و لعب منصرف است و حداقل اطلاق ادله نسبت به این موارد مشکوک است. در فرض نبود اطلاق نیز براءت از حرمت دروغ در این موارد جاری می‌شود.

کلام امام خمینی در مورد اخبار غیر مؤثر پیش‌تر بیان شد؛ بر اساس نظر ایشان، متفاهم عرفی از روایات دروغ، خبرهای متداول و عادی میان مردم است که به قصد فهماندن مطلبی مطرح می‌شود و همچنین تعریف و ویژگی‌های دروغ در روایات به گونه‌ای است که شامل خبرهای غیر مؤثر نمی‌شود.

به نظر می‌رسد هرچند گفت‌وگوهای بازی مافیا مصداق خبر غیر مؤثر نیستند؛ اما همان معیار و مبانی امام خمینی در این بازی نیز قابل تطبیق است؛ زیرا در این بازی بر ملا شدن دروغ به‌خاطر فراموشی متصور نیست و آشکار شدن دروغ پس از پایان مسابقه نه مایه خواری است و نه شرمساری.

واکاوی حکم
شرعی دروغ در
بازی مافیا

۱۷۱

از طرفی، یکی از منابع انصراف از نظر برخی، مانند شهید صدر، وجود ارتکاز عقلایی است که به نظر می‌رسد در مسئلهٔ مافیا قابل استفاده باشد. برای نمونه، ایشان معتقد است وقتی ارتکاز عقلایی بر عدم جریان قبح عقاب بلا بیان قبل از فحص است، اطلاقات براءت شرعی مانند «رُفِعَ... وَ مَا لَا يَعْلَمُونَ» (ابن‌بابویه، ۱۳۹۸ق، ۳۵۳) نیز از موارد عدم فحص انصراف دارد؛ در نتیجه، نمی‌توان عدم لزوم فحص را به‌وسیلهٔ اطلاق ادلهٔ براءت شرعی اثبات کرد (هاشمی شاهرودی، ۱۴۱۷ق، ۳۹۶/۵؛ عبدالساتر، ۱۴۱۷ق، ۳۱۷/۱۱).

بر این اساس، ممکن است در موارد بازی مافیا گفته شود که ارتکاز عقلایی بر عدم قبح دروغ در موارد بازی دلالت دارد و از این رو انصراف اطلاقات حرمت دروغ از بازی مافیا ثابت می‌شود.

قابل ذکر است که رابطهٔ عنوان هزل و لعب نیز نیازمند توجه است؛ اگر هزل به

معنای شوخی باشد، همان‌طور که گفته شد، ارتباطی با گفت‌وگوهای بازی مافیا ندارد؛ زیرا اعضای این بازی شوخی و مزاح نمی‌کنند؛ اما اگر عنوان هزل معنایی وسیع‌تر از شوخی داشته باشد که از برخی کتب لغت چنین برداشت می‌شود، ممکن است شامل موارد لعب نیز گردد. برای نمونه، راغب اصفهانی می‌گوید: «الْهَزْلُ كُلُّ كَلَامٍ لَا تَحْصِيلَ لَهُ» (راغب، ۱۴۱۲ق، ۸۴۱) که این تعبیر شامل غیر شوخی نیز می‌شود. همچنین ابن اثیر می‌گوید: «الْهَزْلُ وَاللَّعِبُ مِنْ وَادٍ وَاحِدٍ» (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ۲۶۳/۵) که گویا لعب را از مصادیق هزل شمرده و به آن اختصاص نداده است.

بنابراین، مبنای امام خمینی رحمته‌الله علیه در انصراف ادله حرمت دروغ از موارد هزل شامل موارد لعب نیز می‌شود و می‌توان بر این اساس، بازی مافیا را از دیدگاه ایشان به جهت عدم انطباق عنوان دروغ، جایز شمرد. در این صورت، مبنای محقق خوبی در هزل نیز موجب حرمت گفت‌وگوهای مافیایی خواهد بود.

در هر حال، به نظر می‌رسد چه لعب از مصادیق هزل باشد و چه نباشد، اطلاعات حرمت دروغ از موارد لعب منصرف است. بر اساس آنچه گفته شد، گفت‌وگوهای بازی مافیا از جهت انطباق عنوان دروغ، چالش فقهی ندارد. شاید به همین دلیل است که برخی از مراجع فرموده‌اند بازی‌هایی که در آنها دروغ گفته می‌شود، اگر اثر دروغ تنها مربوط به خود بازی باشد و به بیرون از بازی کشیده نشود و موجب مفسده‌ای نیز (مانند بی‌اعتمادی نسبت به شخص یا هتک وی) نگردد، جایز است؛ هرچند احتیاط استحبابی در ترک این گونه بازی‌ها وجود دارد (رضایی‌نیا، ۱۴۰۰، ۱۸۵). این کلام بدین معناست که ایشان دروغ حرام را بر موارد بازی منطبق نمی‌دانند.

جستارهای

فقهی و اصولی

سال یازدهم، شماره پیاپی ۳۹

۱۴۰۴

۱۷۲

نتیجه‌گیری

گفت‌وگوهای درون بازی شهروند و مافیا، به‌ویژه از سوی اعضای گروه مافیا، گاه خلاف واقع است و از این رو، این بازی از لحاظ انطباق عنوان دروغ و حرمت آن مورد بررسی قرار گرفت.

احتمال تأثیر متغیرهای مختلفی در این مسئله وجود دارد که اصل هر متغیر و نتایج

جستار حاضر نسبت به آن‌ها عبارت است از:

• متغیر نخست: عدم تصور دروغ در انشائیات. بر اساس این متغیر، گفتگوهای بازیگران در فیلم و تئاتر توجیه فقهی یافته و حرمت دروغ بر آن‌ها تطبیق نمی‌شود؛ اما نویسندگان معتقدند گفتگوهای گروه مافیا از این قبیل نیست و به صورت خبر است، بنابراین این متغیر موجب جواز نخواهد شد.

• متغیر دوم: جواز توریه. برخی فقیهان جواز توریه را پذیرفته‌اند؛ اما به نظر می‌رسد گفتگوهای بازی مافیا در حالت عادی مصداق دروغ است نه توریه. علاوه بر این، نمی‌توان به اعضای بازی توصیه کرد که سخنان خود را بر میزان توریه تنظیم کنند؛ زیرا ویژگی‌های بازی چنین اقتضایی ندارد.

• متغیر سوم: کذب هزلی. برخی بزرگان اطلاعات حرمت دروغ را از موارد شوخی منصرف می‌دانستند؛ اما به نظر می‌رسد سخنان درون این بازی مصداق شوخی نیست و اغلب بسیار جدی برگزار می‌شود.

• متغیر چهارم: خبر غیر مؤثر از نگاه امام خمینی. ایشان معتقد است خبر غیر مؤثر اگر مخالف واقع باشد مشمول ادله حرمت دروغ نیست. مؤلفان این جستار این عنوان را بر بازی مافیا منطبق ندانسته‌اند.

• متغیر پنجم: اعتباری بودن مفاد خبر. این متغیر نیز از جهت اصل جواز دروغ در امور اعتباری و نیز اعتباری بودن سخنان بازی مورد مناقشه قرار گرفت.

• متغیر ششم: کذب در موارد لعب و بازی. به نظر می‌رسد دروغ در این موارد مشمول ادله حرمت دروغ نیست و از موارد بازی انصراف دارد، به‌ویژه با توجه به ویژگی‌هایی که در روایات معرفی شده است.

ارتکاز عقلایی بر عدم قبح دروغ در موارد بازی، بر اساس مبنای شهید صدر نیز می‌تواند منشأ انصراف باشد. نظر مؤلفان نیز موافق نظر شهید صدر است. درنهایت، اگر شمول روایات نسبت به موارد بازی مشکوک باشد و انصراف یا عدم انصراف روشن نشود، اصل برائت جاری می‌شود؛ بنابراین این بازی از جهت انطباق عنوان دروغ دچار چالش فقهی نیست. با این حال، اظهار نظر نهایی درباره حکم فقهی آن وابسته به بررسی جهات دیگر مسئله است.

منابع

ابن اثیر جزری، مبارک بن محمد. (۱۳۶۷). *النهاية في غريب الحديث و الأثر*، تصحيح: محمود محمد طناحي. چاپ چهارم، قم: مؤسسه اسماعیلیان.

ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۱۳ق). *کتاب من لا یحضره الفقیه*. قم: نشر اسلامی.

انصاری، مرتضی. (۱۴۱۵ق). *کتاب المکاسب*. قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.

الهی خراسانی، مجتبی. (۱۳۷۶). *نظام نشانه‌ها در سینما، نشریه نقد سینما*، شماره ۱۱، ۲۶ تا ۳۱.

بناهان، مریم و فخار، فائزه. (۱۴۰۲). *نقش بازی‌های گروهی در ارتقاء فرهنگ شهروندی مبتنی بر*

اصول تربیت اجتماعی اسلامی؛ مطالعه موردی: بازی شهروند و مافیا. *فصلنامه علمی علوم تربیتی*

از دیدگاه اسلام، ۲۳(۱۱)، ۹۵ تا ۱۲۴.

بهجت، محمدتقی. (۱۴۲۶ق). *جامع المسائل*. چاپ دوم، قم: دفتر آیت الله محمدتقی بهجت.

تبریزی، جواد. (۱۴۱۶ق). *ارشاد الطالب الی التعلیقه علی المکاسب*. چاپ سوم، قم: مؤسسه

اسماعیلیان.

توحیدی، محمدعلی. (بی تا). *مصباح الفقاهة (تقریرات درس آیت الله سیدابوالقاسم خویی)*.

بی جا: بی نا.

حکیم، سیدمحسن طباطبایی. (۱۴۱۰ق). *منهاج الصالحین (المحشی للحکیم)*. حاشیه:

سیدمحمدباقر صدر. بیروت: دار التعارف للمطبوعات.

حلی، جعفر بن حسن (محقق حلی). (۱۴۰۸ق). *شرائع الإسلام في مسائل الحلال و الحرام*.

قم: مؤسسه اسماعیلیان.

حلی، محمد بن حسن بن یوسف (فخر المحققین). (۱۳۸۷ق). *إيضاح الفوائد في شرح مشكلات*

القواعد، تحقیق: سید حسین موسوی کرمانی، علی پناه اشتهااردی، عبدالرحیم بروجردی. قم:

مؤسسه اسماعیلیان.

حسینی خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۴۰۱). *غناء و موسیقی*. چاپ هفتم، تهران: فقه روز وابسته به

انتشارات انقلاب اسلامی.

خمینی، سیدروح الله. (۱۴۱۵ق). *المکاسب المحرمة*، تحقیق: گروه پژوهش مؤسسه. قم: مؤسسه

تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). *مفردات ألفاظ القرآن*، تحقیق: داوودی، صفوان

عدنان. بیروت: دار القلم.

جستارهای

فقهی و اصولی

سال یازدهم، شماره پیاپی ۳۹

۱۴۰۴

۱۷۴

رضایی نیا، علی. (۱۴۰۰). احکام کارپردی (۸۰۰ مسئله مورد نیاز) مطابق با فتاوی آیت الله العظمی شیبیری زنجانی. قم: مرکز فقهی امام محمد باقر علیه السلام.

شهیدی پور، محمد تقی. (بی تا). کتاب المحرمات. بی جا: بی نا.

عبد الساتر، حسن. (۱۴۱۷ق). بحوث في علم الأصول (تقریرات درس شهید آیت الله سید محمد باقر صدر). بیروت: الدار الاسلامیة.

قمی، ابوالقاسم (محقق قمی). (۱۴۳۰ق). القوانين المحكمة في الأصول. قم: إحياء الكتب الاسلامیة.

کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الكافي، تحقیق: علی اکبر غفاری. چاپ چهارم، تهران: دار الكتب الإسلامیة.

ناصری مقدم، حسین. (۱۳۸۰). احکام فقهی کذب و خلاف واقع نمایی در فیلم و سینما. نشریه مطالعات اسلامی، شماره ۵۳ و ۵۴، ۱۰۱ تا ۱۱۴.

نجفی، محمد حسن. (۱۴۰۴ق). جواهر الکلام في شرح شرایع الاسلام، تصحیح: عباس قوچانی و علی آخوندی. بیروت: دار إحياء التراث العربی.

هاشمی شاهرودی، محمود. (۱۴۱۷ق). بحوث في علم الأصول (تقریرات درس شهید آیت الله سید محمد باقر صدر). چاپ سوم، قم: موسسه دایرة المعارف فقه اسلامی.

واکاوی حکم
شرعی دروغ در
بازی مافیا
۱۷۵

سایت ها:

بندار، مسعود. (۱۴۰۰). بررسی فقهی بازی شهروند و مافیا. اجتهاد.

<https://B2n.ir/x11853>

حسینی، سید مهدی. (۱۳۹۹). نقد و بررسی بازی مافیا. سایت سدید:

<https://B2n.ir/s83973>

دولتی، فاطمه. (۱۳۹۹). مافیایک بازی غیر معمولی، سایت رشد:

<https://B2n.ir/k07314>

شهیدی پور، محمد تقی. (۱۳۹۷). درس خارج مکاسب محرمة.

<https://B2n.ir/b97309>

عزیزی، نرگس. (۱۳۹۸). نقد مسابقه مافیا، اثرات مثبت و منفی یک بازی، دوات آنلاین.

<https://B2n.ir/t98104>

مرکز تخصصی احکام جامع، حکم شرعی بازی مافیا به مناسبت ۲۰ دسامبر، روز جهانی بازی،

<https://B2n.ir/p84815>

میردامادی، سید یاسر (۱۴۰۰)، *فقه مافیا، دین آنلاین*. <https://B2n.ir/s94468>.

References

Abd al-Sater, Hassan (1417 A.H.), *bohus fi ilm al-usul* (Lectures by Martyr Ayatollah Seyyed Mohammad Baqir Sadr), Beirut: Al-Dar al-Islamiya. (in arabic)

Ansari, Murtaza (1415 AH), *ketab Al-Makasib*, Qom: World Congress in Commemoration of Sheikh Azam Ansari. (in arabic)

Bahjat, Muhammad Taqi (1426 AH), *Jame' al-Mas'al*, 2nd edition, Qom: Daftar Moazzam-leh. (in persian)

Banahan, Maryam and Fakhar, Faizeh (1402), *The Role of Group Games in Promoting a Culture of Citizenship Based on the Principles of Islamic Social Education; Case Study: The Game of Citizen and Mafia*, Quarterly Journal of Educational Sciences from the Perspective of Islam, Volume 11, Issue 23, pp. 95-124. (in persian)

Elahi Khorasani, Mojtaba (1376), *The System of Signs in Cinema*, Cinema Review Magazine, Vol. 11, pp. 26 to 31. (in persian)

Hakim, Seyyed Mohsen Tabataba'i (1410 AH), *Minhaj al-Salihin* (Al-Mahsh'i for Hakim), footnotes: Seyyed Muhammad Baqir Sadr, Beirut: Dar al-Ta'arif for Publications. (in arabic)

Hashemi Shahroudi, Mahmoud (1417 AH), *bohus fi ilm al-usul* (Lectures by Martyr Ayatollah Seyyed Mohammad Baqir Sadr), 3rd edition, Qom: Islamic Jurisprudence Encyclopedia. (in arabic)

Hilli, Jafar ibn Hassan (1408 AH), *Islamic Laws in Matters of Halal and Haram*, Qom: Ismailian Institute. (in arabic)

Ibn Athir Jazari, Mubarak bin Muhammad (1367), *al nihayah fi Gharib alhadith wa alathar*, edited by Mahmoud Muhammad Tanahi, fourth edition, Qom: Ismaili Institute. (in arabic)

Ibn Babawayh, Muhammad bin Ali (1398 AH), *Al-Tawhid*, edited by Hashim Hosseini, Qom: Jamia Madrasain. (in arabic)

Ibn Babawayh, Muhammad bin Ali (1413 AH), *ketabo man la Yahzoroha Al-Faqih*, Qom: Islamic Publishing House. (in arabic)

Khamenei, Seyyed Ali (1401 AH), *Singing and Music*, 7th edition, Tehran: Fiqh of the Day, affiliated with the Islamic Revolution Publications. (in persian)

Khomeini, Ruhollah (1415 AH), *Al-Makasib Al-Muharramah*, researched by the Institute's Research Group, Qom: Institute for the Compilation and Publication of Imam

Khomeini's Works. (in arabic)

Kolayni, Muhammad bin Ya'qub (1407 AH), al-Kafi, research: Ali Akbar Ghafari. Fourth edition, Tehran: Islamic Books. (in arabic)

Najafi, Muhammad Hassan (1404 AH), Jawaher al-Kalam fi Sharh Sharay' al-Islam, edited by Abbas Quchany and Ali Akhundi. Beirut: Dar Ihya al-Turat al-Arabi. (in arabic)

Naseri, Hossein (1380); The jurisprudential rulings on falsehood and misrepresentation in film and cinema; Islamic Studies Journal, vol. 53 and 54, pp. 101 to 114. (in persian)

Qomi, Abu al-Qasim (1430 A.H.), al-Qawanin al-Muhkamah fi al-Usul, Qom: Ihya al-Kutub al-Islamiya. (in arabic)

Raghib Isfahani, Hussein ibn Muhammad (1412 AH), Al-Mufradat Al-Faz Al-Quran, researched by Dawoodi, Safwan Adnan, Beirut-Damascus: Dar Al-Qalam-Al-Dar Al-Shamiya. (in arabic)

Rezainia, Ali (1400), practical rulings (800 required issues) according to the fatwas of Ayatollah al-Azami Shabiri Zanjani, Qom: Jurisprudence Center of Imam Muhammad Baqir (peace be upon him) attached to the office of Ayatollah Shabiri Zanjani. (in arabic)

Shahidipour, Mohammad Taqi (Bita), Kitab al-Muharmat, No place, No date. (in arabic)

Tabrizi, Jawad (1416 AH), Irshad al-Talib il-Ta'liqah 'alal-Makasib, 3rd edition, Qom: Ismailiyan Institute. (in arabic)

Tawhidi, Muhammad Ali (Bita), Misbah al-Fiqh (Lectures by Ayatollah Seyyed Abul-Qasim Khoei), No place, No date. (in arabic)

Site

Azizi, Narges (2019), Review of the Mafia Competition, Positive and Negative Effects of a Game, Duat Online, accessed on 10/10/1404 from <https://B2n.ir/t98104>. (in persian)

Bandar, Masoud. (2021), *Jurisprudential Review of the Shahravard and Mafia Game*, Ejtehad. accessed on (1400), from <https://B2n.ir/x11853>. (in persian)

Dolati, Fatemeh (2019), Mafia, an Unusual Game, Roshd, accessed on 10/10/1404 from <https://b2n.ir/k07314>. (in persian)

Hosseini, Seyed Mehdi (2019), Review and Analysis of the Mafia Game, Sadid, accessed on 10/10/1404 from <https://B2n.ir/s83973>. (in persian)

Jame'a Center for Specialized Rulings <https://B2n.ir/p84815>. accessed on (1400), (in persian)

Mirdamadi, Seyed Yaser. (2021), *The Jurisprudence of Mafia*, Din Online. accessed on (1400), from <https://B2n.ir/s94468>. (in persian)

Shahidipour Mohammad Taghi (2018), Lessons outside of the school of Mahram, Session 5, accessed on 10/10/1404 from <https://B2n.ir/b97309>. (in persian)

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی